

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.111:7.034.7(092)

МАРИНА ЗУЄНКО

(Полтава)

СТРУКТУРА МІФОПОЕТИЧНОГО ОБРАЗУ В ФІГУРНИХ ВІРШАХ ДЖОРДЖА ГЕРБЕРТА

Ключові слова: міфопоетичний образ, фігурний вірш, метафізична поезія.

Англійський поет-метафізик Джордж Герберт (1593 – 1633) створив яскраві зразки фігурних віршів, у яких художні ідеї і візуальні образи, синтез форми і змісту увиразнюють тему та провідні мотиви твору, дозволяють пізнати значущість для автора написаного слова. У візуальній поезії (англ. *shaped verse, picture poetry*) головна тема твору окреслюється за допомогою різних розмірів рядка в межах сторінки. Прихильники візуальної лірики намагаються втілити в слові і малюнку гармонію зображуваного, щоб однаково тішити і слух, і зір реципієнта, який пізнає мистецький твір. Водночас серед представників візуальної поезії є й ті, які нехтують словесним змістовим наповненням художнього твору, оскільки вся семантична вага зміщується на зорове сприйняття художнього образу. Візуальна поезія своїм походженням завдячує Китаю і стародавній Греції. У XVII столітті традиційні англійські поети почасти зверталися до візуальної лірики, завдяки довжині рядка в межах сторінки репрезентували крила, вівтарі, зірки, квадрати, трикутники тощо. У переважній більшості візуальні вірші – це демонстрація винахідливості та оригінальності автора. Проте існують винятки, коли митці, продукуючи необхідну форму-малюнок вірша, дуже уважні до кореляції ідеї малюнка з його словесним утіленням. До таких письменників належить Джордж Герберт. Малюнок, створений завдяки довжині рядків, у Дж. Герберта є символом, усвідомлення якого дозволяє пізнати і візуально міфологеми, закладені у творі, – крила ангела, гріх, спокута. Його вірші структуровані за принципом аргументованої бесіди наодинці із собою та Богом, проте боротьбу в пошуку істини веде ліричний герой самотійно, він сумнівається, оцінюючи водночас декілька протилежних точок зору, його оповідь про свій шлях до Божого прозріння більш поміркований, герой лишається задоволений розкритою істиною. Натомість у Джона Донна така аргументація є драматичною презентацією єдиної вразливої точки зору на хід подій. Дослідник метафізичної поезії К. Барроу наголошував, що лірика Дж. Герберта є своєрідною, вона відрізняється від винахідливої поезії Дж. Донна, оскільки не призначена для читання в колі винятково освічених осіб, а є об'єктом медитації, її треба читати наодинці про себе [3, с. 31, 32]. Літературознавець А. Г. Волкова послідовно доводить, що структурно-оранізовувальним образом лірики Дж. Герберта є образ Ісуса Христа. Водночас

дослідниця стверджує, що в збірці «Храм» Дж. Герберта метафора храму конкретизується в образі якої-небудь архітектурної деталі храму, яка може означати людську душу або моральне поняття [1, с. 54].

Мета нашого дослідження полягає в міфопоетичному аналізі творчого доробку поета-метафізика Дж. Герберта, зокрема його фігурних віршів.

Об'єктом дослідження є збірка «Храм» Джорджа Герберта і його фігурний вірш «Пасхальні крила». Новизна дослідження полягає у спробі імплементації міфопоетичного аналізу для повнішого розуміння творчості митця, виявленні домінантних міфологем його лірики.

Хрестоматійним став вірш на релігійну тематику Дж. Герберта «Easter Wings» («Пасхальні крила» (1633)), у якому розкрито біблійну історію гріхопадіння людини, концепти гріха і смерті, спокути зображені контрастно відносно інших біблійних подій, у тому числі й за рахунок довжини рядка. Головною темою твору є гріх і молитва задля його спокутування. Тож у першому найдовшому рядку описано творіння людини і її життя в Раю в багатстві й достатку («in wealth and store»). Духовне падіння людини передане в кожному наступному рядку, відтак рядок стає все коротшим. Малюнок вірша звучується максимально на рядку, де описується духовний стан людини як результат її гріхопадіння («most poor» (укр. *найбідніша*)).

Подібне відбувається і в «другому малюнку», другій строфі. Максимальне звуження рядка на слові – «most thin» (укр. *найтонший*). У другій строфі розкривається духовне і фізичне зубожіння людини, кара за гріх, яка припала на її юний, ніжний вік (англ. «my tender age»). Хвороба і сором роз'їдали духовно і фізично молоду людину до стану виснаження. Коли її гріх (англ. *sin*) уже став, дослівно за текстом вірша, «найхудішим» (англ. *thin*), слова *худий* і *гріх* вимовляються англійською майже однаково (є омофонами). У рубіжний момент духовного і фізичного безсилля – людина кається у своєму гріху. І саме в той момент, коли людина вже готова розстатися зі своєю фізичною оболонкою, коли земний тягар стає їй не під силу, вона отримує Божу милість. Водночас людина просить злитися з божественним в одне ціле і возвеличувати день Божої перемоги: «And feel this day thy victory». Слово *victory* в контексті цього твору використовується у значенні перемоги божественного задуму навернення людини на шлях істинний і досягнення нею раю, що знаходиться всередині кожної людини (I Коринф'янам 15:54-57).

Стан полегшення, відчуття перемоги добра над злом, спокути гріха відтворюється на синтаксичному рівні тексту вірша мовою оригіналу умовним реченням («If I imp my wing on thine»), яке висвітлює реальну умову, що стосується теперішнього або майбутнього. У день перемоги божественного над тваринним, доброго над лихим у людині ангел-охоронець додає сили. Метафора окрилення втілюється в тексті вірша мовою оригіналу як опірнення (англ. *imp*), тобто додавання нового пір'я до крил. Завдяки цій метафорі розкривається авторський задум увиразнення думки про щедроти Бога та величність його милосердя. У тексті стверджується ідея про новий злет людини, її політ над тягарем минулого і досягнення нею нового стану осяйної легкості, первісної безгріховності. Останній рядок у другій строфі за довжиною майже дорівнює першому рядку першої строфи, у такий спосіб автор увиразнює надію на повернення людині місця в раю і пізнання нею

своєї божественної сутності. Мотив польоту розкривається в контексті вірша як на візуальному рівні (горизонтальний малюнок – крила), так і на мовному (декілька разів у тексті згадується слово *polim* («flight») у найдовших завершальних рядках куплетів. Так, автор увиразнює надію на переможний порятунок людини з метою повернення їй первозданної Божої милості.

*Lord, who createdst man in wealth and store,
Though foolishly he lost the same,
Decaying more and more
Till he became
Most poor:
With thee
O let me rise
As larks, harmoniously,
And sing this day thy victories:
Than shall the fall further the flight in me.*

*My tender age in sorrow did I begin:
And still with sickness and shame
Thou didst so punish sin,
That I became
Most thin.
With thee
Let me combine,
And feel this day thy victory;
For, if I imp my wing on thine,
Affliction shall advance the flight in me [4, c. 934–935].*

Так, візуально вірш завдяки різній довжині рядка створює два малюнки – горизонтальний і вертикальний. Вертикальний малюнок – це вівтарі, що символізують спокуту земного гріха, сповідування Божої істини, молитви, а горизонтальний – це дві пари крил, які увиразнюють уподібнення людини чистій непорочній істоті, ангелу, який гармонійно перебуває в стані легкості, духовного умиротворення, доброти. У тексті вірша актуалізовано два біблійні міфи: про перше гріхопадіння людини, саме з першим гріхом людина стала смертною, гріх і смерть у Дж. Герберта – тотожні поняття, і про воскресіння Ісуса Христа і його самопожертву заради спасіння людського роду. Пасхальний мотив є домінантним, актуалізований ще у заголовку вірша («Easter Wings»), він заперечує смерть і возвеличує Божий задум щодо навернення людини на спокутування гріха на шляху у вічність. Частково згадування пасхальної традиції в контексті духовних пошуків людини божественного пов'язує цей твір із календарно-релігійною лірикою. Міфокритик В. М. Топоров переконаний, що композиція свята справляє загалом значний вплив на формування ідейної структури календарно-духовного тексту, що вможливується відкритим характером жанру. В. М. Топоров зазначає, що центральні релігійні свята починаються із ситуації, яка загалом криється в загостреному і напруженому очікуванні катастрофи світу, коли сили хао-

су порушують світову гармонію. Така ситуація, спроектована на конкретну людську долю, стає предметом зображення в календарно-духовному творі. Герой опиняється в стані глибокої душевної чи матеріальної кризи, який утілюється в різних формах: протест проти власної неспроможності виконання поставленої цілі, розчарування у Божій милості і благодаті, розставання з дорогою серцю людиною тощо. Створюється певний дисонанс, коли «старий» світ потребує оновлення, настає безвихідна ситуація. Спасіння потребує не весь світ, а окрема людина, необхідне диво. У контексті цього вірша, як і в календарно-духовній літературі, диво пов'язується з ірреальними подіями – з'явою ангелів чи втручанням Бога, Ісуса Христа, проте це може бути і побутове диво, щаслива випадковість, яка буде розцінюватися як милість Бога. У ситуації, коли світ щоденно наближується до своєї загибелі, поети-метафізики все ще висловлюють надію на його щасливе спасіння, адже людина щороку проходить колом священної історії, повторюючи шлях Ісуса Христа, узгоджуючи з божественним порядком образ свого життя.

Тема фігурного вірша – перемоги Бога в душевному протистоянні людини – продовжується і в інших віршах Дж. Герберта. Англійський поет-метафізик відомий у літературознавчому колі як архітектор словесного храму. Монументальність його храму в однойменній збірці «Храм» (англ. «The Temple») полягає в скрупульозній точності відтворення шляху людини до Бога через сум'яття, сльози, заперечення і гординю до гармонії з Богом і спасіння душі. Архітектура будівлі храму в збірці Дж. Герберта є точною копією храму душі людини. У його віршах розв'язується питання одвічних протиріч людини про її призначення на землі, про її служіння Богу, про її високе божественне походження. Боротьба любові й ненависті, смиренність і лють у душі людини розкриваються автором уже в заголовку вірша «The Collar» (1633). Англійське слово *collar* має декілька значень: 1) комірць, який носить священнослужитель; 2) упряж для коня; 3) хомут, який обмежує рухи в'язня; 4) англійське слово *collar* співзвучне з іншим англійським словом *choler* (укр. жовч). Ліричний герой на початку твору перебуває в стані розпачу, його долає лють через обмеженість у діях і свободі пересування. Кожне зі значень, які вміщує в себе слово із заголовка, актуалізується вже в перших п'яти рядках. З перших рядків ліричного героя зображено в апатичному стані: він – митець і священнослужитель, який висловлює протест проти себе і своїх дій, спрямованих на смиренне життя.

*I struck the board, and cry'd, «No more;
I will abroad!
What? Shall I ever sigh and pine?
My lines and life are free; free as the road,
Loose as the wind, as large as store,
Shall I be still in suit? [4, с. 986].*

(укр. дослівно: «Я вдарив по столу і закричав: “Ніколи більше / Я не буду вдалині від дому? / Що? Чи буду я зітхати і страждати? / Мої рядки і моє життя – незалежні, як сама дорога, / вільні, як вітер, сповнені достатку. / Чи мені не годі чекати на чиєсь заступництво?”»).

Для розкриття стану ліричного героя, його роз'ятреної, занепокоєної, заблукалої душі автор звертається до біблійних опозиційних міфологем: терновий вінець – лавровий вінець, вино – кров. Скарги ліричного героя зосереджені навколо несправедливої плати за добрі діяння і служіння, адже єдиною винагородою став терновий вінець (Марк 15:17). Образний ряд зосереджується навколо звинувачень щодо Божої несправедливості і короткого віку людини, який гається на терпіння, смирення, чекання, стражання. Адже людські рани, проливши кров, швидко не ятяться, натомість схожа за кольором субстанція – вино, пролившись, швидко всихає. Вірш є монологом протиріч, які знімаються єдиним словом Бога, у момент найбільшої люти, яка нібито вже повністю заповонила думки мислячої істоти. Епітети «*more fierce and wild*» (укр. дослівно *більш лютий і дикий*) найбільше пасують для характеристики розлюченого звіра. Гнівне слово *no more* (укр. *ніколи більше*), з якого розпочинався внутрішній монолог ліричного героя, заступається іншим словом, що в одну мить знімає негативну конотацію всього вірша. У цей момент монолог переростає в короткий діалог:

<...> *I heard one calling, «Child:»
And I replied, «My Lord» [4, с. 986].*

(укр. дослівно: «Я почув – хтось гукнув:
“Дитя”. / І я відповів: “Мій Боже”»).

У вірші актуалізовано міф першотворення: «Спочатку було Слово...» Боже слово організувало хаотичну субстанцію в космічний порядок. Так, центральним словом ліричного твору є «Дитя», яке має велику силу дії і впливу на реципієнта. У творчості Дж. Герберта важливими є теми Божої любові, батьківської любові, Божого милосердя. І в цьому вірші Дж. Герберт веде невинну розмову про те, як любов здатна змінити людину і всесвіт. Ліричний герой вірша не втомлюється вести невинну боротьбу сам із собою, звертається до Бога в пошуках сили для морального відродження, він захищається від люти, усвідомлюючи свою силу і слабкість. У вірші розкриваються нездоланні протиріччя, трагізм існування людини у всесвіті, драматизм її внутрішнього життя. У вірші постає образ смерті «*death's head*» (дослівно *голова смерті, череп*), яка чатує на кожного. Ліричний герой закликає перестатити сумніватися в Божій щедрості. З іронією автор пише про інтелектуальну міць людини, яка вміщується в черепі – символі смерті. Проте вселенську скорботу, злобу перемагає Боже слово, яке звучить наперекір трагедії життя, наперекір відчаю і смерті. Віра в Божу любов, в те, що людина – дитя Боже, яке перебуває одвічно під Його наглядом, допомагає людині жити в реальному світі. А життя в метафізичному смислі має значення тоді, коли воно сповнене істини і вищих цінностей. Почувши голос Всевишнього зовсім поруч, ліричний герой Дж. Герберта врешті отримує втрачений душевний спокій, прозріння і сенс життя.

У творчості поетів-метафізиків життя змальоване динамічно, його рух спрямований у напрямку смерті й водночас вічності. Лірика Джорджа Герберта сповнена драматизму, проте їй не властивий трагізм. Людина у творах митців бароко, так само і Джорджа Герберта, прагне відшукати душевну

гармонію, торуючи складний земний шлях, у надії сягнути вічності й водночас віднайти гармонію у своєму земному бутті. Константним образом поетичної творчості Джорджа Герберта є Храм. Метафорично поєднуються в його фігурному вірші архітектурні образи церкви і моральні поняття, між словесним і візуальним утіленням ідеї воскресіння в тексті твору є абсолютна гармонія як на змістовому, так і на формальному рівнях. У подальшому дослідженні здійснення компаративного аналізу міфопоетичних образів та мотивів дозволять зробити загальні висновки про особливості звернення митців англійського бароко до біблійних мотивів, сюжетів, образів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волкова А. Г. Библия как опосредствованный текст в поэзии Джорджа Герберта / А. Г. Волкова // Вестник Новгородского государственного университета. – 2009. – № 51. – С. 51–54.
2. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследование в области мифопоэтического : избранное / В. Н. Топоров. – М. : Прогресс, 1995. – 624 с.
3. Burrow C. Metaphysical Poetry / Collin Burrow. – London : Penguin Book Ltd., 2006. – 337 p.
4. Roberts Edgar V. Literature: an Introduction to Reading and Writing / Edgar V. Roberts, Henry E. Jacobs. – New Jersey : Pearson Prentice Hall, 2007. – 2158 p.

МАРИНА ЗУЕНКО

СТРУКТУРА МИФОПОЭТИЧЕСКОГО ОБРАЗА В ФИГУРНЫХ СТИХОТВОРЕНИЯХ ДЖОРДЖА ГЕРБЕРТА

В статье рассматривается жанрово-стилевое своеобразие творческого наследия поэта Джорджа Герберта. Объектом внимания является фигурное стихотворение «Пасхальные крылья» и сборник его произведений «Храм». Жанровые возможности стихотворения, его частичная принадлежность к календарно-духовной лирике, медитативной поэзии способствует более тонкому замысловатому представлению библейских истин в мифопоэтических образах. В сложной метафоре (визуальной и словесной) в художественной ткани произведения сливается профанная и сакральная сфера, храмовая архитектура и собор человеческой души.

Ключевые слова: мифопоэтический образ, фигурное стихотворение, метафизическая поэзия.

MARYNA ZUYENKO

THE STRUCTURE OF MYTHOPOEIC IMAGE IN GEORGE HERBERT'S PICTURE POEM

The article deals with generic and stylistic peculiarities of George Herbert's poetry and its reflection on the structure of mythopoeic image. The object of the research within the article is a picture poem «Easter Wings» and the collection «The Temple». The generic peculiarities of the texts which may be characterized as calendar and divine lyrics, as well as the poetry of meditation reveal biblical values in mythopoeic images within the text of poem. In the complicated metaphor in visual and literary forms the sacred and profane spheres, the architectural items of church and the temple of human soul are united.

Key words: mythopoeic image, picture poem, metaphysical poetry.

Одержано 2.03.2015 р.